

Recenzja pracy doktorskiej ks. Mgr Jana Przybockiego pt. „Rola i zadania instytucji działających na rzecz osób starszych w środowisku lokalnym na przykładzie Gminy Kraków. Aspekt teoretyczno-empiryczny” – napisanej pod kierunkiem prof. Norberta G. Pikuly przy udziale promotora pomocniczego dr Bolesława Karcza, Uniwersytet Papieski, Kraków 202, str. 179

Problematyka osób starszych podejmowana jest w ostatnich latach coraz częściej w badaniach naukowych z zakresu gerontologii, socjologii, psychologii, polityki społecznej, polityki zdrowotnej czy pedagogiki. Jest to związane z jednej strony z procesami starzenia się społeczeństwa, a z drugiej z uruchomieniem w ostatnich latach przez rząd i samorzady terytorialne licznych inicjatyw na rzecz seniorów w Polsce, tak aby odpowiadać na zmieniające się potrzeby społeczne oraz poprawiać jakość życia osób starszych w Polsce. Temat ten po transformacji ustrojowej nie był oczywisty z uwagi na fakt, że przez pierwsze dwie dekady reform po 1989 roku państwo polskie nie realizowało rozbudowanej polityki na rzecz seniorów za wyjątkiem systemu zabezpieczenia społecznego, włączającego zagadnienia ubezpieczeń społecznych i ochrony zdrowia. Dopiero mniej więcej od dekady władze polskie i samorządowe pod presją unijnych strategii, programów i wytycznych, realizowanych w ramach metody otwartej koordynacji UE, zaczęły realizować politykę senioralną jako wyodrębnioną aktywność Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej (poprzez utworzony Departament Polityki Senioralnej). Pojawiły się pierwsze programy na rzecz seniorów oraz rozwiązania prawne, które miały pobudzić regionalne i lokalne działania na rzecz seniorów. Praktyka realizacji polityki senioralnej była więc w Polsce opóźniona, pomimo, że polscy eksperci, tacy jak m.in.: Prof. A. Rajkiewicz, prof. P. Błądowski, Prof. B. Szatur Jaworska, czy prof. E. Trafiałek, już znacznie wcześniej na podstawie

badan i analiz awizowali potrzebę podejmowania działań publicznych na rzecz seniorów w latach 90 XX wieku.

Dobrze się zatem stało, że Doktorant wybrał ważny z punktu widzenia problematyki społecznej obszar analiz, koncentrując się na lokalnym, gminnym charakterze diagnozy. Przykład Krakowa jest interesujący z wielu powodów, żeby wymienić dwa główne – jest to duże miasto z przestrzenią do rozwoju różnych inicjatyw; a poza tym Kraków słynie z ciekawych, innowacyjnych rozwiązań na rzecz seniorów, szczególnie w dzielnicach gdzie seniorzy stanowią duży odsetek mieszkańców. Ukazanie perspektywy teoretyczno-empirycznej także wydaje się być dobrym podejściem, które łączy naukę z praktyką działania. Problematyka badań wpisuje się zatem w aktualny dyskurs nauki o polityce społecznej, czy szerzej nauk społecznych i jest wartościowa, ponieważ wzbogaca naszą wiedzę, zarówno teoretyczną jak i w kontekście aplikowalności wiedzy do praktyki.

Struktura pracy została rozłożona na 4 rozdziały merytoryczne, Wstęp i Zakończenie z postulatami praktycznymi. Praca kończy się ukazaniem bogatej bibliografii na którą składa się ponad 300 pozycji – w tym wiele aktualnych publikacji książkowych oraz artykułów naukowych. Dobór źródeł nie budzi zastrzeżeń – wręcz przeciwnie Doktorant dokonał solidnej kwerendy i zebrał wiele wartościowych źródeł co należy pozytywnie odnotować jako walor pracy. Sposób prezentowania cytowań również został poprowadzony zgodnie ze standardami, obowiązującymi dla prac doktorskich. Układ poszczególnych rozdziałów nie budzi większych zastrzeżeń – wszystkie części pracy są objętościowo podobne, struktura dysertacji została przedstawiona w prosty, logiczny i konsekwentny sposób. W rozdziale drugim i czwartym zabrakło recenzentowi wyodrębnienia kategorii „Usług społecznych” na rzecz seniorów jako osobnych podpunktów, ale analiza usług jest w treści obecna tylko nieco schowana. Drobną uwagą w kontekście struktury pracy dotyczy także tego, że z punktu widzenia podtytułu w temacie pracy – Aspekt teoretyczno-empiryczny- w Zakończeniu powinny znaleźć się nie tylko Postulaty dla praktyki, ale także dla nauki, a tego trochę zabrakło.

We Wstępie do pracy przedstawiono uzasadnienie wyboru problematyki badawczej, wskazano na cele pracy, postawiono główne pytanie badawcze i kilka

szczegółowych. Sformułowanie problemu badawczego i szczegółowych problemów pracy nie budzi większych zastrzeżeń. Autor metodologicznie ustawił swoje badania w metodzie analizy dokumentów (desk research) oraz w badaniach jakościowych poprzez wywiadu indywidualne. Szczegółowo założenia badań zostały opisane dodatkowo w rozdziale 3. Dobór osób do wywiadów odbył się poprzez dobór celowy. W badaniach postawiono na podejście jakościowe, a nie ilościowe, stąd też dobór osób do wywiadów nie jest duży, ale należy pamiętać, że Doktorant prowadził badania w okresie pandemii koronawirusa, w czasie kiedy wszystkie podmioty publiczne były zamknięte. W tym względzie dobrze, że i tak udało się dotrzeć z badaniami jakościowymi do osób, które kreują politykę senioralną w mieście Kraków. Praca w swojej konstrukcji metodologicznej broni się, pomimo prostej konstrukcji i zastosowaniu głównie dwóch technik badawczych.

Merytoryczną stroną pracy należy ocenić wysoko. Autor prowadzi dobrą, wyważoną i naukową narrację. Wywód jest logiczny – przyczynowo-skutkowy a poglądy i wnioski prezentowane przez Autora korespondują z treścią i przywoływaną argumentacją naukową. W tym sensie Autor demonstruje dużą umiejętność syntezy i roztropnych, racjonalnych uogólnień. W rozdziale 1 Autor scharakteryzował potrzeby osób starszych w kontekście jakości ich życia. Ukazał szerokie ramy zmieniających się potrzeb seniorów we współczesnym świecie a także uwypuklił pewne trendy utrudniające pełne uczestnictwo osób starszych w życiu społecznym. W rozdziale tym przywoływanych jest wielu polskich i zagranicznych teoretyków i autorów różnych koncepcji potrzeb co dobrze zakorzenia pracę w teorii. Ciekawe wątki przedstawionej charakterystyki dotyczą z jednej potrzeby samodzielności seniora, niezależności od innych, partycypacji (przynależności), czy potrzeby duchowości; a z drugiej potrzeby uznania, bezpieczeństwa, satysfakcji z jakości życia. Ważną kategorią pojęciową eksponowaną przez Doktoranta jest termin „pomyślnego starzenia się”, a nie patologicznej starości. Autor wyczerpująco uzasadnia dlaczego koncepcja „successful aging”, wprowadzona przez naukowców – R. Havighursta oraz R. Albrecht w połowie lat 50 XX wieku powinna stać się perspektywą do aktualnych badań i analiz. W tym sensie dobre wrażenie robi zestawienie w formie tabelarycznej definicji „pomyślnego starzenia się” jako ukazanie dorobku w rozwijaniu tej koncepcji.

Ciekawe wrażenie robi jednak także ta część pracy poświęcona patologiom związanym ze starzeniem się. Autor bardzo analitycznie opisał szczegóły związane z dysfunkcjonalnością życia seniorów wskazując na choroby cywilizacyjne, polipragmazję, chorobe Alzheimerera, Parkinsona, cukrzycę, depresję, miażdżycę, choroby sercowo-naczyniowe i inne. Wskazał także na poważne ryzyko wykluczenia społecznego seniorów, których dotyka coraz częściej samotność, brak wystarczających środków do życia czy trudności w dostępie do usług zdrowotnych i społecznych. Przemysłane są również te fragmenty pracy, które zwracają uwagę, że seniorzy żyją pod presją stereotypizacji ich grupy, są przedmiotem nowych form dyskryminacji i przemocy, a także że dominujący kult młodości i ciała przyczynia się do problemów we własnym postrzeganiu swojej atrakcyjności i przydatności społecznej. Nowym zjawiskiem, wcale nierzadkim jest wykluczenie cyfrowe seniorów oraz czasami ich alienacja i izolacja w zamkniętych całodobowych domach pomocy społecznej przy braku kontaktu ze środowiskiem rodzinnym. Na uwagę w pracy zasługuje koncentracja na jakości życia seniorów jako ważnym paradygmacie satysfakcji, zadowolenia i szczęścia. Autor wskazuje na predyktory jakości życia, w tym kwestię zdrowia jako jednej z naczelnych wartości dla seniorów. Generalnie tę część pracy należy ocenić wysoko, chociaż zabrakło osadzenia całości pracy na jakimś konkretnym paradygmacie teoretycznym.

W dalszej części dysertacji dokonano szczegółowej analizy środowiska lokalnego wobec osób starszych koncentrując się na scharakteryzowaniu lokalnej polityki społecznej na rzecz seniorów. Autor słusznie analizuje temat z 3 perspektyw polityki społecznej (PS) : PS wobec starości jako fazy życia; PS wobec osób starszych; PS w perspektywie przebiegu życia. Powołując się na wybitnych polskich ekspertów badanej problematyki oraz wskazując na międzynarodowe i krajowe akty prawne dokonał właściwej charakterystyki ram instytucjonalno-prawnych prowadzonej polityki senioralnej w Polsce. Autor przypomina kluczowe polskie krajowe i lokalne strategie społeczne na rzecz seniorów, ale także wskazuje konkretne programy i ich realizację (Program Senior +, ASOS, Opieka 75+). Ponadto w treści pracy dokonano ukazania podmiotów polityki społecznej jako realizatorów usług społecznych dla osób starszych (Ośrodki pomocy społecznej, domy pomocy społecznej, zakłady opiekuńczo-lecznicze,

klube seniora). Zauważono także ważną rolę uniwersytetów Trzeciego Wieku. Na pewno ciekawe wątki dotyczą charakterystyki nowotworzonych Centrów Aktywności Seniorów (CAS), czy Ośrodków Wsparcia dla Osób Starszych (OWOS). Autor słusznie przypomina rolę rodziny i środowiska lokalnego w opiece i wspieraniu seniorów, dokładnie prezentując funkcje rodziny i wskazując na możliwości wsparcia. Słusznie zauważa także funkcję opiekuna nieformalnego jako ważnej roli w usługach środowiskowych na rzecz seniorów. Dobre wrażenie w tej części pracy robi podrozdział nt. wyzwań polityki społecznej na rzecz poprawy jakości życia seniorów. Pewnym deficytem jest zbyt małe zauważenie podmiotów pozarządowych i wyznaniowych w realizacji usług społecznych na rzecz seniorów, a także za mało krytyczne jak na pracę naukową spojrzenie na instytucje i usługi dedykowane seniorom.

Badania własne Autor dysertacji przedstawił w drugiej części pracy. Z jednej strony wykorzystał metodę analizy dokumentów, z drugiej metodę wywiadów jakościowych. Pierwsza metoda posłużyła Doktorantowi do analizy podstawowych aktów prawnych (ustaw i rozporządzeń wykonawczych dotyczących polityki senioralnej i pomocy społecznej), a także podstawowych dokumentów o charakterze strategicznym (m.in. Krajowej Strategii – Polityka społeczna wobec osób starszych 2030). Druga posłużyła dokonaniu wywiadów z osobami sprawującymi funkcje kierownicze w instytucjonalnych formach wsparcia seniorów. Liczba wywiadów nie była wprawdzie wysoka, ale należy pamiętać że Doktorant przeprowadzał badania w czasie pandemii koronawirusa i zamknięcia instytucji wspierających seniorów na kontakty zewnętrzne. Dobór próby, który był celowy nie budzi zastrzeżeń, ani forma i organizacja badań również nie. Sposób prezentacji, analizy i interpretacji badań wskazuje, że Autor dobrze poradził sobie warsztatowo z procesem badawczym oraz z analizą danych, zarówno zastanych jak i tych, które udało mu się zebrać w badaniu jakościowym. Z tej części pracy sporo dowiadujemy się o działaniach prowadzonych na terenie miasta Krakowa na rzecz seniorów. Ukazane zostały zarówno stare jak i nowe podmioty oraz liczne usługi dedykowane seniorom. Ważnym podmiotem kreującym wiele rozwiązań jest Miejskie Centrum Opieki nad Osobami Starszymi, Przewlekłe Chorymi i Niesamodzielnymi, które Doktorant szczegółów omówił. W tej części pracy

wskazano także na liczne drobne usługi społeczne jako dodatkowa oferta dla osób starszych.

Z treści dysertacji dowiadujemy się, że Kraków kreuje politykę senioralną na rzecz seniorów poprzez sieć swoich własnych instytucji, ale także we współpracy z sektorem pozarządowym i ekonomii społecznej. Opisano także specyfikę działań, która towarzyszyła pandemii koronawirusa kiedy to placówki działające na rzecz seniorów były pod specjalnym reżimem sanitarnym. Ważnym fragmentem dysertacji jest ten poświęcony symulacyjnym modyfikacjom i sformułowaniem ważnych rekomendacji co do kierunków zmian dotychczasowej polityki senioralnej. Synteza tego została zwizualizowana poprzez schemat na str. 149, gdzie wskazano na obszary, które powinny ulec modyfikacjom w aspekcie instytucjonalnym.

Dysertacja kończy się ważnymi postulatami na rzecz praktyki społecznej, które dobrze korespondują z treścią pracy. Autor poradził sobie z kreacją istotnych postulatów, które wydają się ważnymi wektorami polityki senioralnej na przyszłość. Autor sformułował 7 postulatów praktycznych, ale zabrakło kolejnych dwóch-trzech postulatów związanych z nauką i rekomendacjami jakie kolejne projekty badawcze powinny być rozwijane aby powiększyć naszą wiedzę na temat polityki senioralnej na poziomie lokalnym.

Podsumowując trzeba wskazać na liczne walory pracy do których zaliczyć można:

1. Wartościowa jest podjęta problematyka pracy, dotycząca polityki senioralnej w Polsce.
2. Praca systematyzuje wiele zagadnień związanych z teoretycznym podejściem do badanej problematyki ukazując liczne koncepcje i ich autorów.
3. Poznawczo ciekawym jest zapoznanie się z działalnością Krakowa i samorządu gminy w realizacji lokalnej polityki senioralnej.
4. Ważnym elementem pracy jest zdiagnozowanie istotnych problemów osób starszych do rozwiązania w przyszłości.
5. Wskazanie rekomendacji w ramach postulatów – jakich zmian należy dokonać w polityce senioralnej.

6. Dobry jest warsztat i sposób narracji Autora, który w sposób wyważony dokonał interpretacji zebranego materiału .

Pewne deficyty pracy związane są z następującymi zagadnieniami:

1. Brak silnego zakorzenienia pracy w paradygmacie teoretycznym polityki społecznej.
2. Niewielkie badania jakościowe, które jednak z przyczyn obiektywnych nie mogły być większe (z uwagi na pandemię koronawirusa).

Pytania jakie nasuwają się z lektury dysertacji są następujące:
- jak mądrze i odpowiedzialnie wykorzystać można zakładany w Polsce proces deinstytucjonalizacji do nowej oferty usług środowiskowych dla seniorów?
- jak przygotować kadry służb społecznych do nowych wyzwań i potrzeb gerontologicznych i opiekuńczych w kontekście ich starych i nowych kompetencji.

Konkludując – uważam, że dysertacja ks. Mgr Jana Przybockiego pt. „Rola i zadania instytucji działających na rzecz osób starszych w środowisku lokalnym na przykładzie Gminy Kraków. Aspekt teoretyczno-empiryczny” – napisanej pod kierunkiem prof. Norberta G. Pikuły przy udziale promotora pomocniczego dr Bolesława Karcza jest wartościowym projektem badawczym i z pewnością zasługuje do dalszego procedowania w przewodzie doktorskim, w tym do dopuszczenia jej do publicznej obrony. Pracę oceniam wysoko, zważywszy, że powstawała w trudnym czasie pandemicznym.

Mirosław Grewiński (MG)

